

QARABAĞIN BİTKİ ÖRTÜYÜNDƏ YAYILMIŞ *Phlomis* VƏ *EREMOSTACHYS* NÖVLƏRİ

Lalə İsgəndərova, Rəşad Səlimov

AMEA-nın Botanika İnstitutu

Zəngin bitki örtüyünə malik Qarabağ və ətraf ərazilərin biomüxtəlifliyinə və ekosisteminə, həmçinin florasına Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində dəymiş ziyanın hərtərəfli qiymətləndirilməsi üçün ilk növbədə regiondan toplanmış herbari nüsxələrinin və ədəbiyyat məlumatlarının təhlili əvəzsiz mənbədir.

Tədqiqatımızın əsas məqsədi Qarabağ və ətraf ərazilərdə yayılmış AMEA Botanika İnstitutunun Herbari fondunda saxlanılan *Phlomis* L. və qohum cinslərinə aid növlərin öyrənilməsidir. Azərbaycan florasında *Phlomis* L. cinsinə aid 6 növ, *Eremostachys* Bunge cinsinə aid isə 3 növün yayılması qeyd olunmuşdur. Bunlardan 2 növ *Phlomis* L. cinsinə, 3 növ isə *Eremostachys* Bunge cinsinə aiddir ki, onlar da alp qurşağınadək, quraq daşlı-çınqıllı ərazilərdə, gilli yamaclarda, kserofil kolluqlarda və bəzən çay vadilərində rast gəlinir.

Qarabağ və ətraf ərazilərdən toplanılmış və hazırda AMEA Botanika İnstitutunun BAK Herbari fondunda saxlanılan növlərin herbari nüsxələri sayəsində onların yayıldığı ərazini, coğrafi mühitini, fenologiyasını, morfoloji əlamətlərini öyrənmək mümkündür. *Phlomis* L. və qohum cinslərinə aid saxlanılan 240-a yaxın nüsxə təhlil olunmuşdur. Herbari nüsxələrinin etiket məlumatlarına əsasən, hazırda fondda saxlanılan nümunələr Azərbaycanın müxtəlif botaniki-coğrafi rayonlarından toplanmışdır. *Phlomis pungens* Willd., *Phlomis tuberosa* L., *Eremostachys laciniata* Bge, *Eremostachys iberica* Vis. və *Eremostachys macrophylla* Montbr. növlərinin toplandığı ərazilər digər rayonlarla yanaşı. Qarabağ zonasının inzibati rayonlarını da əhatə edir. BAK Herbari fondunda saxlanılan nümunələrin 12%-i Qarabağa, xüsusən də Ağdam, Zəngilan, Kəlbəcər və Cəbrayıl zonalarına aiddir. Onların içərisində Xocavənd, Şuşa, Laçın və Tərtərdən yığılan nüsxələr də mövcuddur. Müəyyən olunmuşdur ki, Qarabağ və ətraf ərazilərdən hər iki cinsə aid 30 herbari nüsxəsi BAK Herbari fondunda saxlanılır. Bu bitki nümunələrinin toplanılması və uzunmüddətli saxlanması üçün herbariləşdirilməsində A.A.Qrossheymin ekspedisiyalarının əvəzsiz rolu olmuşdur. Hər iki cinsə aid herbari nüsxələrinin əksəriyyəti əsasən A.A.Qrossheymin tərəfindən toplanılmışdır. Herbari fondunda həmçinin S.Şahverdiyeva, İ.Karyagin, T.Heydeman və C.Qurviç tərəfindən toplanılan nümunələr də mövcuddur. Herbari nümunələri araşdırılarkən nüsxələrin XX əsrin 1928-1937-ci illərində, xüsusən may və iyun aylarında toplanıldığı müəyyən edilmişdir.

Aralıq dənizi və Mərkəzi Asiya arasında geniş arealda yayılma zonası mövcud olan *Phlomis* L. və qohum cinslərə aid növlər üzərində son onilliklərdə aparılan tədqiqatlar nəticəsində edilmiş nomenklatur dəyişikliklər Azərbaycan florasında rast gəlinən bu cinslərə aid növlərin həm taksonomik, həm də molekulyar cəhətdən təftiş edilməsinin vacib olduğunu göstərir. Qarabağa aid herbari nüsxələri əsasən XX əsrin 20-40-cı illərini əhatə etdiyi üçün onların həmin zonalardan yenidən yığılması və tədqiqi zəruridir. Bu səbəbdən, yaxın gələcəkdə davam edən tədqiqatlarımız çərçivəsində Qarabağ zonasına daxil olan inzibati rayonlara ekspedisiyaların təşkili və ərazinin florasının hərtərəfli tədqiqi nəzərdə tutulur.